

ЛОГОРИ У НДХ – ПРАВНИ ПРЕГЛЕД**

АПСТРАКТ: Политици истребљења Срба и Јевреја у НДХ приступало се у оквиру јединствене политичке кампање. У раду сам покушала да опишем правни оквир који је обезбедио да се Срби, Јевреји, Роми и други „неаријевци“ „очисте“. Идејно-теоријске основе за такву политику разрадили су по узору на нацистичку теорију о „вишим“ и „нижим расама“. Будући да се целокупна унутрашња политика НДХ темељила на политици националсоцијалистичке Немачке и фашистичке Италије, усташки „дужносници“ су и законодавство прилагодили немачком, односно италијанском праву. То значи да су преписане и законске одредбе које су се тичале националне и расне искључивости. Ипак, постојале су и неке специфичности које сам покушала да објасним у овом раду, а које се односе управо на Србе.

Кључне речи: НДХ, правни оквир, логори.

Усташе су од почетка тридесетих година двадесетог века тежили стварању „чистог хрватског животног простора“, а у пракси су то масовно почели остваривати од самог почетка постојања НДХ, 10. априла 1941¹. За „чишћење животног простора“ основни услов је био и „унутрашње прочишћавање“, тј. уклањање не само политичких противника, већ и свих *неаријеваца*. Идејно-теоријске основе за такву политику разрадили су по узору на нацистичку теорију о „вишим“ и „нижим расама“. Будући да се целокупна унутрашња политика НДХ темељила на политици националсоцијалистичке Немачке и фашистичке Италије, усташки „дужносници“ су и законодавство прилагодили немачком, односно италијанском праву. Законске одредбе које су се тичале националне и расне искључивости такође су преписиване. Законе можемо видети у *Зборнику закона и наредаба НДХ*, који је издавало Министарство правосуђа и богоштовља².

Ипак, постојале су разлике између немачког и хрватског „чишћења“.

Док се прогон Јевреја вршио „поступније и рационалније“, у неколико фаза³, „унапријед припремано геноцидно ‘чишћење простора’ од Срба“ почело је већ у пролеће и лето 1941. године. Тада су по многим српским селима људи убијани на самом кућном прагу, без икаквих законских оправдања, која су, барем у том тренутку, била обавезна када су хапшени Јевреји⁴. Процес је наликовао разрађеној нацистичкој методи која је предвиђала фазу екскомуникације, фазу концентрације и фазу екстерминације⁵. Док је нацистима од фазе екскомуникације до фазе екстерминације требало осам година (1933–1941), усташке власти су то обавиле у непуну четири месеца (април–јул 1941). Иако је већина одлука о прогону и убијању Јевреја и Рома

* Др Мина Зиројевић, научни сарадник. Електронска адреса: mina.zirojevic@gmail.com.

** Рад представља део научног и истраживачког ангажовања истраживача на пројекту „Српско и европско право – упоређивање и усаглашавање“. Пројекат број 179033, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, реализује се у Институту за упоредно право у периоду 2011–2016.

¹ За више о овој теми погледати „Државно правни карактер тзв. НДХ“ у оквиру овог Зборника, затим Engelsfeld, Neda, *Povijest hrvatske države i prava – razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2006; Matković, Hrvoje, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, P.I.P., Zagreb 2002.). Више о Анти Павелићу и усташама може се наћи у књигама: Krizman, Bogdan, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Globus, Zagreb 1980.; Krizman, Bogdan, *Ustaše i Treći Reich*, sv. I. i II., Globus, Zagreb, 1983.; Krizman, Bogdan, *Ante Pavelić i ustaše*, 2. izd., Globus, Zagreb 1983.

² Goldstein, Ivo, *Holokaust u Zagrebu*, Novi Liber, Židovska općina Zagreb, Zagreb, 2001, str. 581.

³ Goldstein, Ivo, op. cit., str. 583.

⁴ Goldstein, Ivo, op. cit., str. 587.

⁵ Goldstein, Ivo, op. cit., str. 124.

несумњиво донета под утицајем политике Трећег рајха, мора се приметити да је током тог временена било и много усташке самоиницијативе и самовоље⁶.

Законски оквири

Вал радикализма започео је серијом расних законских одредби. Одредбе које ће трагично изменити судбину људи наводимо хронолошким редом:

- Законска одредба о сачувању хрватске народне имовине од 18. травња 1941 – Законска одредба о расној припадности од 30. травња 1941.⁷
- Законска одредба о заштити аријевске крви и части хрватског народа од 30. травња 1941.⁸
- Законска одредба о држављанству⁹ од 30. травња 1941.
- Законска одредба о пријелазу с једне вјере на другу од 3. свибња 1941.
- Законска одредба о заштити народне и аријске културе хрватског народа¹⁰ од 4. липња 1941.
- Наредба о промјени жидовских презимена и означавању Јевреја и жидовских твртки од 4. липња 1941.¹¹
- Наредба о утврђивању расне припадности државних и самоуправних службеника и вршитеља слободних академских звања¹² од 4. липња 1941.
- Законска одредба о спречавању прикривања жидовског иметка¹³ од 5. липња 1941.
- Законска одредба о обавезној пријави иметка Јевреја и жидовских подuzeћа¹⁴ од 5. липња 1941.
- Одредба о преузимању и управи жидовских зграда и имања од 27. коловоза 1941.
- Законска одредба о подржављењу иметка Јевреја и жидовских подuzeћа од 6. листопада 1941.
- Законска одредба о упућивању непоћудних и погубљених особа на присилни боравак у сабирне и радне логоре од 25. студеноса 1941.
- Законска одредба о подржављењу иметка Јевреја и жидовских подuzeћа од 9. листопада 1941.
- Законска одредба о подржављењу жидовске имовине од 30. листопада 1942.

Основа за устројавање читавог правног система којим се озаконјеује терор и одређују државне институције које ће терор водити била је **Законска одредба за одбрану народа и државе**, донесена 17. априла 1941. у којој се каже да свако „тко на било који начин повриједи или је повриједио част и животне интересе хрватског народа или на било који начин угрози опстанак НДХ или државне власти, па макар дјело и остало само у покушају, чини се кривцем злочинства велеиздаје” и „тко се учини кривцем злочина у точки 1. има га стићи казна смрти”.¹⁵ Истом законском одредбом предвиђено је оснивање „изванредних народних судова”, који су законском одредбом од 17. маја прерасли у преке судове.

Законска одредба о преким судовима предвиђала је само једну казну – смртну: „Ако оптуженик буде проглашен кривим, пријеки суд има изрећи смртну казну стријељањем”.¹⁶ На пресуду „није допуштен никакав правни лијек, а молба за помиловање нема одгодне моћи”. Казна се имала извршити „након три сата од часа проглашења пресуде”.¹⁷ У децембру је ипак донесена законска одредба којом у „лакшим случајевима може суд мјесто смртне казне изрећи казну тамнице најмање од три године” (такви „тропогодишњаци” били су слати у логоре и тамо су многи били убијани).

Преки суд за подручје „судбеног стола” у Загребу проглашен је већ 27. маја 1941. У почетку је највише жртава преких судова било баш међу Јеврејима и Србима – да би се заштитили част и интерес хрватскога народа. Но, пред преке судове убрзо су почели долазити и сви они који су изражавали незадовољство усташким режимом или су били осумњичени да су припадници комунистичке партије. Законским одредбама од 5. и 10. јула 1941. године знатно је проширен и прецизиран попис дела због којих се долази пред преки суд. Пред њега је требало бити „стављен и онај (...) који писањем, тискањем, издавањем и ширењем књига, новина” извргава руглу тадашњи поредак, говори против НДХ, поглавника, шири комунистичку пропаганду итд. Потом и „онај који слуша забрањене радио-станице (прије свега ВРС) или који шири вијести с таквих станица”.¹⁸

Законским одредбама су били успостављени концентрациони логори у које су на присилан боравак упућиване „непоћудне и погубљене особе” (Јевреји, Роми, Срби и комунисти). Организација сабирних

6 Loc. cit.

7 Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti, NN br. 16/1941.

8 Zakonska odredba o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda, NN br. 16/1941.

9 Zakonska odredba o državljanstvu, NN br. 16/1941.

10 Zakonska odredba o zaštiti narodne i arijske kulture hrvatskog naroda, NN br. 43/1941.

11 Naredba o promjeni židovskih prezimena i označavanju Jevreja i židovskih tvrtki, NN br. 43/1941.

12 Naredba o utvrđivanju rasne pripadnosti državnih i samoupravnih službenika i vršitelja slobodnih akademskih zvanja, NN br. 43/1941.

13 Zakonska odredba o sprečavanju prikrivanja židovskog imetka, NN br. 44/1941.

14 Zakonska odredba o obveznoj prijavi imetka Jevreja i židovskih poduzeća, NN br. 44/1941.

15 Zakonska odredba za obranu naroda i države, 17. travnja 1941, цитирано према Goldstein, I., str. 117.

16 Zakonska odredba o priekim sudovima, цитирано према Goldstein, I., op. cit., str. 117.

17 Loc. cit.

18 Goldstein, I., op. cit., str. 118.

логора за присилни боравак „непоћудних и погибелних особа“ била је у надлежности *Усташке надзорне службе* до њеног укидања јануара 1943. године, а онда је прешла у домен *Равнашћевства за јавни ред и сигурност*.¹⁹ Међу најпознатијим сабирним логорима, које је организовао један од уреда Усташке надзорне службе, били су логор Даница код Копривнице, Стара Градишка, Јасеновац, Јадовно код Госпића, те Слана и Метајна на острву Пагу.²⁰

Наведене формулације очигледно показују да компетентни органи власти и преки судови добивају изванредно велика овлашћења и слободу понашања. Поменута законска одредба, као ни једна њена каснија допуна и тумачење, не дефинише наведене појмове као што су „част и животни интереси хрватског народа“ и „злочинство велеиздаје“, што значи да је све то било препуштено властитим оценама²¹.

Логорисање заточеника на основу законских одредби је произлазило, пре свега, из пакета расних закона. Посебне одредбе које се односе на логорисање јесу: Законска одредба о оснутку Државног равнатељства за понову, донета 24. јуна 1941,²² и на основу ње донета Проведбена наредба предсједништва владе од 26. јуна 1941. за спровођење Законске одредбе²³ и Округница Државног равнатељства за понову од 2. јула 1941. свим котарским предстојништвима о оснивању Уреда за исељавање, његовој организацији и задацима²⁴, у којој су описани услови за оснивање сабиралишта, затим Изванредна законска одредба и заповијед, донета 26. јуна 1941,²⁵ и Налог министра унутарњих послова о њеном објављивању у свим новинама и радију, те локалним властима о упознавању становништва на уобичајени начин и духовним властима да је народу саопште духовни пастири (овом законском одредбом је инаугурисана колективна одговорност за Јевреје и дат налог да буду отпремљени у „заточеничка збиралишта под ведрим небом“), и посебно – Законска одредба о упућивању непоћудних особа на присилни боравак у сабирне и радне логоре, донета 25. новембра 1941,²⁶ у којој се утврђује:

„§ 1. Непоћудне особе, које су погибелне за јавни ред и сигурност или које би могле угрозити мир и спокојност хрватског народа и тековине ослободилачке борбе хрватског усташког покрета, могу се упутити на присилни боравак у сабирне и радне логоре. Ове логоре овлаштена је основати у појединим мјестима Независне Државе Хрватске Усташка надзорна служба.

§ 2. Трајање боравака у сабирним и радним логорима не може бити краће од три мјесеца ни дуже од три године. Усташки надзорни заповједник може у свако вриеме по слободној расуди појединој особи смањити трајање боравака и ублажити степен опреза и пазке.

§ 3. Одлука о упућивању особе на присилни боравак у сабирне и радне логоре, о времену трајања боравака и о степену опреза и пазке, а према прописима ове законске одредбе, доноси усташко редарство као грана усташке надзорне службе. (...) Против одлуци усташког редарства о упућивању на присилни боравак у сабирне и радне логоре нема правног лиека ни тужбе на управни суд.“

Специфичности истребљења Срба и Јевреја – аутономија Хрвата

Политици истребљења Срба и Јевреја у НДХ приступало се у оквиру јединствене политичке кампање. Међутим, одмах треба указати и на одређене разлике, тј. специфичности у погледу поступка према Србима и Јеврејима. Биолошко истребљивање и Срба и Јевреја због стварања „чистог животног простора“ за Хрвате и Муслимане, који – према усташама – чине „хрватски народ“, био је јединствен стратешки циљ, с одређеним разликама у његовој реализацији. Док је „решавање“ питања Јевреја имало свој узор у „расној политици“ Трећег рајха, дотле се питање Срба поставило као специфичан проблем усташког режима, који су они аутохтоно и решавали. Конкретна политика према Јеврејима постављала се у мање сложеном облику, јер се, у ствари, радило о дословном копирању метода немачке „расне политике“. С друге стране, „решавање“ питања Срба показало се од самог почетка знатно сложенијим, на што је утицао низ фактора. Мора се признати да је тежиште „расног терора“ у политичкој пропаганди било усмерено пре свега на кампању против Срба²⁷.

19 Giron, Antun, *Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu*, Adamić, Rijeka, 2004, str. 40.

20 Пре рата на простору НДХ живело је око 40.000 Јевреја. Јевреји и Роми су готово потпуно „истријебљени“ (Žerjavić, Vladimir, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu*, Jugoslavensko viktimoško društvo, Zagreb 1989, str. 82.).

21 Почетком маја 1941. М. Пук као министар правосудја дао је накнадно „тумачење“, у виду посебне одредбе. У њој се, наиме, споменула основна оптужба поврде „части и животних интереса хрватског народа“, од тада дели у две засебне формулације, а то значи и две одвојене оптужбе. За ову одредбу треба још напоменути да је имала ретроактивно деловање.

22 „Narodne novine“, 24. jun 1941; Zločini NDH, 133–134.

23 „Narodne novine“, 26. jun 1941; Zločini NDH, 151–152.

24 AVU, f. NDH, k. 153-d, reg. broj 35/1 i k. 170, reg. broj 2/12; Zločini NDH, 183–188.

25 „Narodne novine“, broj 59, 25. jun 1941; Zločini NDH, 154–156; Ustaški zakoni, 99–100.

26 „Narodne novine“, 26. IX 1941; Zločini NDH, 851–852; Ustaški zakoni, 199–200.

27 Fikreta Jelic Butic: *Četnici u Hrvatskoj 1941–1945*, dostupno na internet adresi http://www.znaci.net/00001/41_4.htm, poslednji put pristupljen 6/12/2016.

Како бисмо ову тврдњу доказали полазимо од наглашавања три битна момента:

1. Полазило се од посебно наглашене тезе да Србима и Јеврејима „нема мјеста у Хрватској”, тј. у НДХ, јер су се они на тај простор накнадно доселили, па он није њихова права домовина. Према речима Мила Будака, они су „непријатељи, који дођоше симо, па морају и селити било силом било милом”.²⁸ Посебно у вези са Србима, Будак је истицао: „(...) ми имамо не само право него и дужност тражити од овдашњег православног живља, да тај живаљ увиди, што јест и да се према томе снађе. Имамо зато право говорити, ако је тко Србин има Србију, и то је његова домовина”²⁹.

2. Даље, истицала се посебна опасност од Срба по егзистенцију хрватског народа и државе, услед његове тежње за националним ослобађањем. Србе су представљали као „страни елемент”, који су „увијек били противници сваке ослободилачке борбе хрватског народа”³⁰. Према речима усташког државника Жанића о односима између Срба и Хрвата у прошлости, „(...) знамо да они нама никада добро нису жељели, нити о нама добро мислили”³¹.

3. У складу са претходним ставовима, јасно се указивало на конкретне мере које треба предузети против Срба и које треба да доведу до коначног „рјешења српског питања” у НДХ. Ово питање је приказано као акутно и од животног значаја за даљи опстанак НДХ. Жанић је у говору на усташком збору у Новој Градишци, неколико дана раније, изјавио: „Усташе! Да знате: Ја говорим отворено: Ова држава, ова наша домовина мора бити Хрватска и ничија више. И зато они који су дошли овамо, ти треба и да оду. Догађаји кроз столећа, а особито ових двадесет година показују да је ту сваки компромис искључен. Ово има бити земља Хрвата и никог другог и нема те методе, коју ми нећемо као усташе употребити, да начинимо ову земљу збиља хрватском и да је очистимо од Срба који су нас стотине година угрожавали и који би нас угрозили првом згодом. Ми то не тајимо, то је политика ове државе и то кад извршимо, извршит ћемо само оно што пише у усташким начелима”. У говору на збору у Дугом селу, Алберт Сеитз је изјавио: „У Хрватској више нема мјеста странцима. Србима и Јеврејима је заувјек одзвонило. (...) То хрватска усташка власт хоће, а што она хоће, то ће се и догодити. (...) Да би наш Поглавник своје дјело могао извршити потребно је да с неограниченим повјерењем и вјером у Њега и Његову владу примате сваку његову одредбу. (...) Срба и Жидова нити може бити, нити ће их бити, јер зато јамчи хрватска војска и хрватски Усташе”.³²

Доласком усташа на власт и оснивањем НДХ коначно се стварају услови да се приступи „рјешавању српског питања”.³³

Аутономија коју је Хрватска НДХ испољавала у погледу Немачке може се видети и у доношењу низа административних мера, које су објављиване у виду законских одредаба. Путем њих била су забрањивана поједина национална и верска обележја с циљем забране употребе српског имена. Тако је Павелић већ 25. априла издао „Законску одредбу о забрани ћирилице”, а 3. маја „Законску одредбу о пријелазу с једне вјере на другу”. Почетком јуна донесена је наредба о укидању свих „српско-конфесионалних пучких школа и забавишта”, а средином јула наредба о укидању назива „српско-православна вјера” с образложењем да „није више у складу с новим државним уређењем”, па се одређује да се у будуће употребљава назив „грчко-источна вјера”.³⁴ Следиле су наредбе о променама назива појединих места, која су у имену имала српска обележја.³⁵ Слобода кретања Срба се постепено и понегде ограничавала, на пример, у Загребу, почетком маја, издана је наредба о забрани кретања Срба ноћу и истовремено је наређено да се иселе сви они који станују у северним деловима града, тј. из стамбених четврти највишег стандарда³⁶. Сличне наредбе су уследиле и у другим местима широм НДХ.³⁷ Надзор над кретањем Срба још је више био појачан наредбама да православни грађани морају носити плаву траку на рукаву са почетним словом „П”³⁸. Та одредба, на срећу, није заживела у целој Хрватској.

Логори

Поред затварања све већег броја Срба у логорима, где су се убрзо почела вршити масовна убиства, уследили су на разним местима и масовни покољи. Међу тим бројним убиствима посебно треба навести низ већих масовних покоља српског становништва. У селу Гудовцу, крај Бјеловара, усташе су 27/28. априла

28 *Ibid.*

29 Budak u govoru u Sl. Brodu (*Hrvatski narod*, 16. VI 1941).

30 (*Hrvatski narod*, 3. VI 1941).

31 Речи М. Пука у говору на скупу у Глини (*Hrvatski narod* 6. VI 1941). На скупу у Доњем Михољцу, М. Лорковић је изјавио: „Хрватски се народ мора очистити од свих елемената, који су за тај народ несрећа, који су томе народу туђи и страни, који у том народу растварају његове здраве снаге, који су тај народ кроз десетљећа и столећа гурали из једног зла у друго. То су наши Срби и наши Јевреји.” (*Hrvatski narod*, 28. VI 1941).

32 Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i NDH 1941.-1945*, Zagreb 1977, str. 164.

33 М. Пук је у споменутом говору на избору у Глини изјавио: „У повељи цара Леополда стоји већ написано, да ће ти елементи (тј. Срби), који су к нама досељени, отићи натраг кад дође вријеме, а сад је то вријеме дошло.” (*Hrvatski narod* 3. VI 1941).

34 *Narodne novine*, 25. IV, 5 i 27. V, 21. VI i 19. VII 1941.

35 Нпр. наредба о промени имена села Српско Поље и Српска Капела у Хрватско Поље и Хрватска Капела (*Narodne novine*, 6. X 1941).

36 Fikreta Jelić-Butić, *op.cit.*

37 *Hrvatski narod*, 8. V 1941. Нпр. 8. V 1941. издана је наредба о ограничењу кретања Срба у Сиску (*Hrvatske novine*, 10. V 1941).

38 М. Peršen, *Ustaški logori*, Zagreb 1966, 16.

стријелили 184 сељака Србина. У Благају, на Кордуну, где су позвали одрасле Србе из Вељуна и околних заселака, усташе су поубијали око 250 сељака, који су се одазвали позиву. Неколико дана касније, 11/12. маја, извршен је масовни покољ око 300 Срба у Глини³⁹. У току јуна уследили су нови већи покољи у Херцеговини. У околици Љубиња, усташе су 2. јуна отпочели масовни покољ у којему је страдало око 140 сељака Срба. Три дана касније, усташе су поклали око 180 сељака из села код Гацка. Затим, 23. јуна, поново близу Љубиња, убијено је око 160 људи, а у три села близу Гацка око 80 мушкараца, жена и деце. Два дана касније, уследио је покољ око 260 људи у неколико села столачког котара. Истодобно је код Опузена, близу Метковића, стрељано око 280 Срба, ухапшених на подручју котара Столац. У близини Љубушког побијено је 30. јуна око 90 Срба, доведених из Чапљине⁴⁰. У јуну је дошло до покоља Срба на подручју северне Далмације. Покољи су започели великим хапшењима сељака Срба на подручју дрнишког и книнског котара⁴¹.

Посебном наредбом позвани су 7. јуна сви Срби „који су се доселили у подручје Независне Државе Хрватске после 1. сijeчња 1900. године“, те „њихови потомци ма којега звања они били“, чиме би се обухватили и сељаци, да се у року од 10 дана пријаве властима у месту свог боравања. Онај ко се у означеном року не одазове том позиву, био је, према одредби, сматран ратним заробљеником⁴². У организацији исељавања свакако значајан моменат представља сарадња НДХ и немачких војних власти. Радило се заправо о плану Немаца да се у циљу германизације тог подручја иселе Словенци из Доње Штајерске, па је то утицало и на усташки план исељавања Срба.

Усташки терор посебно је погодио Роме, којих је на подручју НДХ, према расположивим подацима, било око 40.000.⁴³ Може се рећи да су у односу на бројно стање своје скупине, Роми највише страдали. Они су, наиме, били готово потпуно поубијани, а тек их се незнатан број спасио. Главнина их је била поубијана у јасеновачком логору⁴⁴.

Коришћена литература

Engelsfeld, Neda, *Povijest hrvatske države i prava – razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2006.

Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i NDH 1941.-1945*, Liber-Školska knjiga, Zagreb 1977.

Giron, Antun, *Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu*, Adamić, Rijeka, 2004.

Goldstein, Ivo, *Holokaust u Zagrebu*, Novi Liber, Židovska općina Zagreb, Zagreb 2001.

Jelić Butić Fikreta, *Četnici U Hrvatskoj 1941-1945*, dostupno na internet adresi http://www.znaci.net/00001/41_4.htm, posljednji put pristupljeno 6.12. 2016.

Krizman, Bogdan, *Ante Pavelić i ustaše*, 2. izd., Globus, Zagreb 1983.

Krizman, Bogdan, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Globus, Zagreb 1980.

Krizman, Bogdan, *Ustaše i Treći Reich*, sv. I. i II., Globus, Zagreb 1983.

Matković, Hrvoje, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, P.I.P., Zagreb 2002.

Naredba o promjeni židovskih prezimena i označavanju Jevreja i židovskih tvrtki, NN br. 43/1941.

Naredba o utvrđivanju rasne pripadnosti državnih i samoupravnih službenika i vršitelja slobodnih akademskih zvanja, NN br. 43/1941.

„Narodne novine“, 25. IV, 5 i 27. V, 21. VI i 19. VII 1941.

„Narodne novine“, 7. VI 1941.

„Narodne novine“, 24. jun 1941.

„Narodne novine“, 26. IX 1941.

„Narodne novine“, 26. jun 1941.

„Narodne novine“, broj 59, 25. jun 1941.

Nikolić N., *Jasenovački logor*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1948.

Peršen M., *Ustaški logori*, Stvarnost, Zagreb 1966.

Šiftar V., *Cigani – Minulost v sedanjosti, Murska Sobota* Pomurska založba (18th ed.), Harvard 1970.

Skoko Savo, *Krvavo kolo Hercegovačko 1941–42*, „Prosvjeta“ Republike Srpske i „Planeta“, Beograd 1999.

39 O покољима у Гудовцу, Благају и Глини усп. опширније у: S. Balen, n. dj., 101 i d.; R. Mitić, Neka sjećanja s Banije, zbornik: Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Zumberka, Karlovac 1971, 558 i d.; M. Bardić, Stvaranje prvih partizanskih jedinica na području Moslavine, Zbornik Moslavine, I, Kutina 1968, 240.

40 Опширније о покољима у Херцеговини: Hercegovina u NOB, n. dj., sjećanja U. Danilovića, S. Šakote, A. Mićevića, O. Ivkovića, S. Skoke, B. Zotovića, L. Pribišića; N. Bajić, Komunistička partija Jugoslavije u Hercegovini u ustanku 1941. godine, n. dj., 206 i d.; Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, Beograd 1964, 44–45; Đ. Zatezalo – M. Dakić, Narodna vlast na Kordunu od 1941. do 1945. godine, Karlovac 1971, 16.

41 За више о овој теми видети: Savo Skoko, *Krvavo kolo Hercegovačko 1941–42*, „Prosvjeta“ Republike Srpske i „Planeta“, Beograd 1999.

42 Narodne novine, 7. VI 1941. У Загребу је Редарство равноатељство, 9. VI упутило на основу те наредбе позиве за пријављивање Срба (IHRPH, Fond NDH, kut. 501, plakati; Novi list, 10. VI 1941). У Сарајеву су позиви Србима за пријаву упућени средином јуна (*Sarajevski novi list*, 15. VI 1941). Међутим, у Загребу је Равнаатељство усташког редарства почетком јула упутило позив „свим правослаћима без обзира да ли су икада прешли на другу вјеру, од 16 до 60 година живота“, да се пријаве у року од три дана (*Hrvatski narod* 10. VII 1941).

43 Zločini u logoru Jasenovac, izd. Zemaljske komisije Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Zagreb 1946, 48.

44 О терору над Ромима: Zločini u logoru Jasenovac, n. dj., 48 id.: N. Nikolić, *Jasenovački logor*, Zagreb 1948, 257 i d.; Zločini fašističkih okupatora, n. dj., 110; M. Peršen, n. dj., 55–56; V. Šiftar, *Cigani – Minulost v sedanjosti*, Murska Sobota 1970, 101–102.

- Zakonska odredba o državljanstvu, NN br. 16/1941.
- Zakonska odredba o obveznoj prijavi imetka Jevreja i židovskih poduzeća, NN br. 44/1941.
- Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti, NN br. 16/1941.
- Zakonska odredba o sprečavanju prikrivanja židovskog imetka, NN br. 44/1941.
- Zakonska odredba o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda, NN br. 16/1941.
- Zakonska odredba o zaštiti narodne i arijske kulture hrvatskog naroda, NN br. 43/1941.
- Zakonska odredba za obranu naroda i države, 17. travnja 1941.
- Zatezalo Đ, Dakić M., *Narodna vlast na Kordunu od 1941. do 1945. godine*, Karlovac 1971.
- Žerjavić, Vladimir, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu*, Jugoslavensko viktimološko društvo, Zagreb 1989.
- Zločini u logoru Jasenovac, izd. Zemaljske komisije Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Zagreb 1946.

SUMMARY:

THE CONCENTRATION CAMPS IN THE
INDEPENDENT STATE OF CROATIA –
A LEGAL OVERVIEW

From the very beginning of the 1930s, the Ustashes tended to create a „pure Croatian living space“, they began the mass implementation of the aforementioned right in practice from the very inception of the Independent State of Croatia (NDH), which took place on April 10, 1941. The basic condition for “cleaning up the living space” was “the internal purification”, i.e. the removal of not only political opponents, but also all *non-Aryans*. The ideological and theoretical foundations for such a policy were developed and modelled upon the Nazi theory of “higher” and “inferior races”. Bearing in mind that the entire internal policy of the NDH was based upon the policy of National Socialist Germany and Fascist Italy, the Ustasha “officials” have adjusted Croatian legislation with the German, i.e. Italian, as well as legal provisions that were related to national and racial exclusivity.

However, the difference between the German and Croatian “cleansing” did exist. Namely, while the persecution of the Jews was carried out “more gradually and rationally” in several stages, the “pre-prepared genocidal cleansing of the Serbs” began already in the spring and summer of 1941. At that point, people were killed in many Serbian villages on their doorsteps without any legal justification, which was required when arresting Jews at that point at least. The role model was obviously found in the elaborate Nazi method which foresaw the phase of excommunication, the phase of concentration and the extermination phase. And while the Nazis took eight years (from 1933 to 1941) to get from excommunication to extermination phase, the Ustasha authorities carried out all of this in less than four months (April-July 1941). Although most of the decisions on the persecution and murder of Jews and Roma people were undoubtedly made under the influence of the policy of the Third Reich, it must be noted that during this time there was a lot of Ustasha self-initiative and self-will.

In this paper, we have strived to mention all the relevant laws in this field and to describe them briefly. We hope that in this way we have managed to present the media, social and political image of the NDH at the time of establishing concentration camps.

The first law to which we have naturally and particularly paid our attention and which represented the basis for the establishment of the entire legal system that legitimized terror and the regulation of the institutions that implemented terror was the **Legal order for the defense of the people and the state**, adopted on April 17, 1941, in which the following is stated: “*whoever in any way does or has done harm to the honour and vital interests of the Croatian nation or who endangers in any way the existence of the Independent State of Croatia or its government authorities, shall be considered guilty of high treason, even if his act was but a mere attempt*” and “*whoever is found guilty of crimes in accordance with the paragraph 1 shall receive the death penalty*”. The same legal order envisages the establishment of “Extraordinary People’s Courts”, which by legal order of the 17th May became courts-martial.

The concentration camps were established based on legal provisions, to which “undesirable and dangerous persons” (Jews, Roma, Serbs and communists) were sent. The organization of collection camps for forced stay of “undesirable and dangerous persons” was under the jurisdiction of the *Ustasha Surveillance Service* up until its abolition in January 1943, followed by the *Directorate for Public Order and Security*. The most famous collection camps organized by one of the offices of the Ustasha Surveillance Service included the concentration camp Danica near Koprivnica, Stara Gradiška, Jasenovac, Jadovno near Gospić, and Slana and Metajna on the island of Pag.

*Mina Zirojević, Ph.D. Research Associate. Email: mina.zirojevic@gmail.com.

The aforementioned formulations clearly demonstrate that the competent authorities and courts-martial have received extremely great power and freedom of conduct. Namely, the order, as well as its subsequent amendments and interpretation, does not define the mentioned terms such as “honour and vital interests of the Croatian people” and “the transgression of high treason”, which means that free interpretation was allowed.

In this paper, we have briefly presented the forms and jurisdiction of courts-martial.

Furthermore, within the paper we analyze the specifics of attitudes toward the Serbs and the Jews. In this way, we have tried to prove the assertion that the Croats had their own “agenda”, which did not directly coincide with German’s agenda. Namely, the policy of extermination of Serbs and Jews in the NDH was led in the framework of a single political campaign. However, one should immediately emphasize the specific differences, i.e. specificities referring to the methods that were applied to Serbs and Jews. Biological extermination of Serbs and Jews with the aim to create “clean living space” for Croats and Muslims, who – in the opinion of the Ustashes - were the “Croatian people”, represented a unique strategic objective with certain differences in its implementation. While “the solution” to the Jewish Question had its role model in the “racial politics” of the Third Reich, the Serb Question was treated as a specific problem of the Ustasha regime, which they solved in an autochthonous manner. The specific policy toward the Jews was set in a less complex framework, bearing in mind that the method of German’s “racial politics” was in fact literally copied. On the other hand, “the solution” to the Serb Question turned out to be considerably more complex from the very beginning, under the influence of a number of factors. It must be admitted that the focus of “racial terror” in the political propaganda was directed primarily toward the campaign against the Serbs.

In order to further prove this claim, we began by emphasizing three important factors: (1). Our starting point was the particularly emphasized thesis that the Serbs and Jews “had no place in Croatia”, i.e. the NDH, as they have subsequently settled in this area, and hence it was not their true homeland. (2). Furthermore, it was pointed out that there was a special danger to the existence of the Croatian nation and the state coming from the Serbs due to their aspiration for national liberation. The Serbs were presented as a “foreign element”, who “have always been opponents to every liberation struggle of the Croatian people.” (3). In accordance with the previous positions, the concrete measures to be taken against the Serbs were clearly indicated, which should have led to the final “solution to the Serb question” within the NDH.

The remainder of this paper briefly presents the concentration camps that can be divided, according to their purpose, not only on transit, labour and concentration camps, but also on those for children (e.g. Jastrebarsko) and the ones for adults.

Keywords: Independent State of Croatia, the legal framework, the concentration camps.